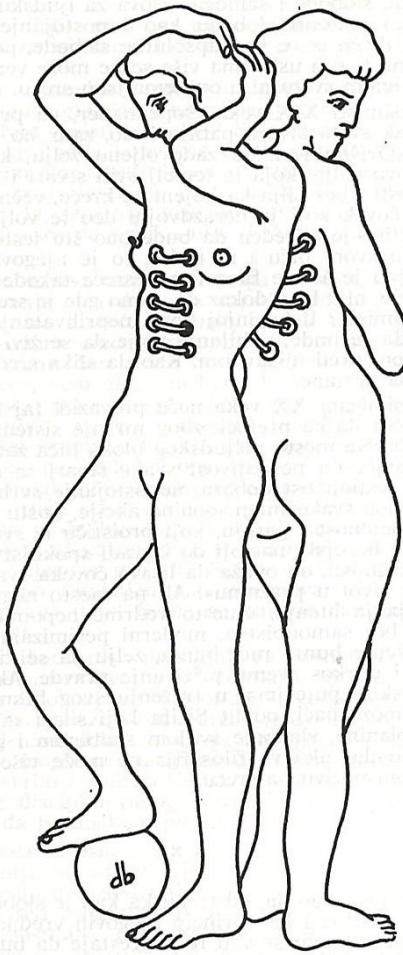

Definicija sreće

vladislav tatkjević

Happiness represents satisfaction with one existence as a whole.

H. Rashdall, *The Theory of Good and Evil*

Ono što ovde želimo nazvati »srećom« i što nije identično s »uspešnošću«, niti s »velikom radošću«, niti s »neposedovanjem velikih dobara« — treba danas definisati. To treba da bude ne proizvoljno konstruisana definicija, već da odgovara onome što se u ljudskom govoru stvarno naziva srećom.

Sreća u tom značenju je vrsta zadovoljstva. Zadovoljstvo je njen *genus* — ali se mora dodati *differentia specifica*; definicija sreće kao zadovoljstva jednostavno bi bila preširoka. Jer, ako je sreća sreća zadovoljstvo, svako zadovoljstvo nije sreća.

Zadovoljstvo zbog pojedinih stvari, čak veoma značajnih, zbog uspeha ili položaja, još uvek nije sreća, ako je ne prate druga zadovoljstva. Za sreću je potrebno zadovoljstvo životom u celini.

Zatim: oni koji su zadovoljni, ali samo na izgled zadovoljni, isto tako se neće nazvati srećnima. Reći će, kao junak Farera, koji vodi spokojan i bogat, ali nedolican život u kolonijama: »Zadovoljan sam, ali nisam srećan». Zadovoljstvo je samo onda sreća ako je *potpuno* zadovoljstvo.

I na kraju: čak ni potpuno zadovoljstvo životom ne odlučuje o sreći, ako je trenutno. Da je toliko dovoljno za sreću, bez malo bi svih na svetu bili srećni; nema čoveka koji u nekom trenutku nije bio zadovoljan životom. Međutim — kako je pisao Aristotel — »jedna lasta ne čini proleće, ni jedan dan i samo jedan dan ili kratak vremenski period ne pružaju čoveku zadovoljstvo i sreću. Pod srećom se podrazumejava *trajno* zadovoljstvo.

Prema tome, sreću treba definisati kao: *potpuno i trajno* zadovoljstvo životom u *celini*. Ove tri opaske je učinio još Kant, kada je sreću (*Glückseligkeit*) definisao kao zadovoljenje svih naših sklonosti, kako u pogledu njihovog obilma (*Extension*), tako i intenziteta (*Intension*) i prostiranja (*Prostension*) ili trajanja².

Potpuno, trajno zadovoljstvo, koje se odnosi na celokupan život, predstavlja visoku meru sreće, meru *ideala* sreće. Potpuna,

trajna, celovita sreća, bez zamerki, izuzetaka, prekida, ne može se očekivati u uslovima ljudskog života. Nema čoveka, čak ni među onima koje smatramo najsrcećnjima, koji bi bio zadovoljan bez opaski ili bez izuzetaka, bez prekida.

Dakle, s jedne strane zahtevamo od sreće potpuno, trajno zadovoljstvo, koje se odnosi na život u celini; a s druge viđimo da talkvo zadovoljstvo u stvarnosti ne postoji. Ova teškoća se ipak može rešiti. Treba samo razlikovati *ideal* sreće i *realnu* sreću. Stoga, ako se radi o idealu sreće, možemo ga okarakterisati kao potpuno, celovito, trajno zadovoljstvo. Nešto drugo je realna sreća. Mada se i za nju može zadržati ista definicija, samo s tom razlikom što se termini sadržazni u njoj — potpunost, celovitost, trajnost — drukčije interpretiraju. Naime, shvataće se aproksimativno. Ponudenu definiciju sreće treba uzimati kao najvišu meru, idealni maksimum sreće. I prihvati da je srećan već onaj koji se približuje tom idealu, tom maksimumu.

1. Sreća treba da bude zadovoljstvo životom u *celini*. To je ogroman zahtev. Iako, radujući se pojedinostima života, možemo zadovoljstvo uopšteno prenosi na njega u celini. Iako se u središtu svesti jedino nalazi fragment života, zadovoljstvo zbog nje ga se proširuje na celinu. Radujući se svom uspehu ili ljubavi, u izvesnom smislu, čovek se posredno raduje životu.

Cak i najuspešniji život ima svoje nedostatke. Ti nedostaci u životu ne samo da su neizbežni, već su čak i potrebni, da povećaju njegovu vrednost: patnje su često potrebne da bi se posle njih shvatile prijatnosti. Bez gladi ne bismo osetili veliku prijatnost u jelu, bez borbe prijatnost pobede. Takođe postoje nedostaci koji malo smetaju, postoje i takvi koji se ne zaboravljaju — i, na kraju, zadovoljstvo delom života ponekad doživljavamo kao zadovoljstvo njim u celini.

2. Slično je i s drugim problemom: s *trajnošću* zadovoljstva u sreći. Čovek nije sposoban neprestano da se »raduje«. Posebno da se »raduje životu«; jednostavno zbog toga što ne može neprestano »misliti o svom životu«, to je prilično uopštena misao za svakodnevni život. I pored toga mnogi će reći da su trajno zadovoljni životom; dovoljno je, ukoliko misle o svom životu i zadržavaju se na njemu, da ga osećaju i pozitivno ocenjuju; količko puta upitani, na pitanje da li su zadovoljni životom, odgovaraju da jesu. I to je dovoljno da bi rekli da su trajno zadovoljni životom. Nije neophodno da srećan čovek stalno ponavlja: kako sam zadovoljan životom, kako sam srećan. Nije zadovoljan samo onda kada misli o svom zadovoljstvu i svestan ga je. Slično kao kad bogataš nije bogat samo onda kada preračunava svoj kapital. Ili onaj koji prestaje da misli o svojoj sreći, da li zbog toga prestaje da bude srećan? Dovoljno je da njime bude zadovoljan ne baveći se time. U bajkama su najsrcećniji oni koji najmanje misle o svojoj sreći.

Neprekidno stanje prijatnosti je strano ljudskoj psihi. Prijatnost koja traje, postaje neprijatna. Tačnije: stvar, koja pruža prijatnost, ako potraje duže, postaje obična, čak neprijatna, jer počinje da biva dosadna i da zamara. Intervali u prijatnosti su potrebni čoveku da bi mogao da oseća prijatnost, posebno da je oseća intenzivno. Iako su neostvarene želje neprijatne, ipak je maksima Baltazar Gračana istinita: »Uvek treba nešto želeti, da ne bi bio nesrećan u svojoj sreći».

3. Treće svojstvo sreće je da je zadovoljstvo životom u njoj *potpuno*. Ljudska psiha je tako konstruisana da izvesni doživljaji samo prolaze kroz svest ne ostavljajući tragove u njoj, dok je drugi prožimaju celu ostavljajući svoj pečat na svemu što se is-dovremenno događa u svesti i što će nakon toga delovati. Ti doživljaji ostaju na površini, dok se ovi drugi uključuju u dublji tok svesti. Zbog toga je sreća samo ono zadovoljstvo koje doseže tok svesti. Zbog toga je sreća samo zadovoljstvo u celini.

Ko živi dubljim tokom, njegove patnje prodiru u dubinu svesti, kao i njegova zadovoljstva. Njegova sudbina se koleba između sreće i nesreće, drugi ljudi žive van tih kategorija, njihov život je prijatan ili neprijatan, ali nije ni srećan, ni nesrećan.

Niko ne živi neprestano dubokim životom svoje svesti. Tekuće stvari života danima i mesecima ne dopuštaju dubljim stvarima da dopru do svesti čoveka. Za sreću je jedino potrebno da se u izvesnim trenucima odazove dublji tok života.

4. Najzad, i sam pojam zadovoljstva treba shvatiti; naime, u onome što nazivamo zadovoljstvom nije samo osećajni element, već i intelektualni: ko je zadovoljan, taj se ne raduje samo već takođe pozitivno *ocenjuje* ono čime je zadovoljan. Upravo zbog toga se sreća karakteriše kao zadovoljstvo: jer je u njoj isto dvojstvo. Engleski pisac J. B. Priestli, čak kaže da se ona nalazi na prostorima između ekstaze i aprobate. U njoj je, mada u različitim proporcijama, vredni zanos i hladno priznanje³.

To dvojstvo elemenata objašnjava one ljudi koji govore da su zadovoljni životom, ali da nisu srećni. To su oni u kojima su podeljena dva obična elementa zadovoljstva: osećajni i intelektualni, osećanje prijatnosti života i priznavanje njegove vrednosti.

5. U definiciji sreće se pojavljuje i termin koji, premda se svakom čini razumljivim, takođe zahteva objašnjenje. To je termin »život«.

»Život« čoveka može, prvo, značiti isto što i *biološki* proces koji se odvija u njegovom organizmu od rođenja do smrti. Međutim, sigurno u tom smislu ne kažemo da smo »zadovoljni« životom. Drugo, »život« takođe može da znači isto što i *psihološki*

proces koji se odvija u svesti čoveka, kao kompleks opažanja, predstava, osećanja, sudova, težnji, koji su prošli kroz njegovu svest od rođenja do smrti. Mada u tom smislu ne govorimo o zadovoljstvu životom.

U drugom, trećem smislu reči, »život« čoveka je isto što i kompleks svih procesa u kojima je učestvovao i na koje je reagovao od rođenja do smrti. U tom smislu najčešće govorimo da je srećnik zadovoljan životom. Tako shvaćen život je kompleks zbijanja koja se ne događaju samo unutar njegove psihofizičke ličnosti, već i van nje. I to čak takvim zbijanjima u kojima je pasivno učestvovao: u životu čoveka takođe spada dijagnоза lekara koja mu je spasla život; odluka institucije koja ga je postavila na položaj; rat u kojem se čak nije borio, ali koji mu je uništio imetak; pojava knjige koja je uticala na njegovе poglede; smrt drugog čoveka, koja ga je rastužila. Konfrontacija »mog« i »tudég života ovde nema oštrinu. »Mog« život je kao i »mog« grad ili »mog« otadžbina; od kojih mi pripada sam deo. Moja sreća je zadovoljstvo mojim životom, aki moj život ima dosta zajedničkih elemenata sa životom drugih ljudi.

Da bi čovek mogao biti zadovoljan životom, jedan od najbitnijih uslova je da je uveren da ovaj ima neki smisao, neku vrednost. Međutim, ta vrednost ne mora biti vezana za njegovu ličnost, takođe može biti sadržana u stvarima s kojima se sreće, u događajima u kojima jedino učestvuje.

6. Čini se da potpuno i trajno zadovoljstvo životom u dovoljnoj meri izdvaja sreću. Pa ipak, ima slučajeva kada sreću ne dajemo nazive. To se događa onda kada se život, kojim je čovek lično zadovoljan, onima koji posmatraju spolja ne čini poželjnim i ne žele da budu u njegovoј situaciji; takav život nećemo nazvati srećom. Takvo stanje stvari se najizrazitije ispoljava u kliničkim slučajevima; izvesne bolesti, posebno neke vrste paraliza, vode stalnoj euforiji, potpunom zadovoljstvu svime. Videći zadovoljstvo paraličara, većina ljudi će reći: ne želim takvo zadovoljstvo. Stanje kojega se odričemo ne može biti sreća. U pojmu sreće je, pre svega, sadržano da je to nešto pozitivno i poželjno. Boldvin, definišući sreću u svom filosofskom rečniku, s pravom na prvo mesto stavlja da je to stanje »dostojno želje«, a tek na drugo da je to »uopšte prijatno« stanje⁴.

Još se jedno svojstvo mora dodati definiciji sreće: da je sreća, u stvari, motivisano zadovoljstvo. Stoga će se euforija paraličara naći van opsega sreće, jer je ona nemotivisano zadovoljstvo. Prema tome, iluzorno zadovoljstvo nije sreća, jer ne poseduje vrednost. Ko nije spoznao sreću, želi bar da ima iluziju o njoj. Mnogi ljudi je svesno stvaraju. Postoje droge, kao opijum, koje ne izazivaju običnu prijatnost, već zadovoljstvo svetom i životom, istina prolazno i nemotivisano, ali potpuno i celovito; o tome možemo pročitati kod Kvinsija, Bodlera, Vitkjevića. Drugo, lakše, manje škodljivo i primenljivije sredstvo — jesu maštanja na javi. Mašta u tim snovima ispreda sličku života, ostvaruje potrebe i želje — mada kratko — zaklanja stvarnost i pruža zadovoljstvo životom. Ali to je zamena za sreću, a ne sreća.

Ako srećom ne smatramo zadovoljstvo koje se zasniva na iluziji, tj. ne tretiramo je kao čisto subjektivnu pojavu; subjektivno osećanje i priznanje ne smatramo jedinom merom sreće.

Definicija sreće je gotova — bilo bi suvišno dodavati joj druga svojstva sreće, npr. isticati da je ona »podmirivanje potreba«, »ispunjavanje želja« ili »harmonija života«. Sve je to istina, ali više ne spada u definiciju, već u teoriju sreće, tačnije u teoriju postizanja sreće.

Definicija koju smo dali, međutim, zahteva još tri opaske.

1. Zadatak koji se postavlja pri definiciji sreće sastoji se u sledećem: dati rekonstrukciju pojma koji se normalno koristi. Pokazalo se da je taj zadatak *strictie* uopšte neostvariv, jer je termin »sreća« višezačan. Učinjeno je nešto drugo: sačuvan je jedan od poznatijih pojmove sreće, ostali su zanemareni. Definicija sreće, koja je prihvaćena, ne izlazi iz okvira toga što se pružava u običnom govoru, ali je slobodno vršila izbor iz njegovih zaliha.

2. Zadatak koji se postavlja prilikom definisanja sreće sastoji se u: utvrđivanju pojma *realne* sreće, takve kakva može biti i biya uz učeće ljudi. Pojavilo se nešto posebno; lakše je odrediti idealnu sreću. Na nju se odnose svojstva pomenuta u definiciji, naime, celovitost, trajnost, potpunost. Nije se moglo drukčije postupiti: jer ne umemo da odredimo minimum zadovoljstva potrebnog za sreću, jer zamišljamo njen maksimum. Poznajemo *terminus ad quem* sreće, a ne *terminus a quo*. Određeni nam je ideal sreće nego realna sreća. Kako ne možemo direktno da odredimo realnu sreću, određujemo je posredno, ne prema svojstvima koja poseduje, već prema onima kojima se približuje. Uostalom, to je prilično obično stanje u svetu pojmovima, posebno etičkih; idealan pojam definiše se, a tek naknadno primenjuje na stvarnost.

3. Izgledalo je da će odgovarati običnom shvatanju sreće ako se definiše kao zadovoljstvo životom. Činilo se da može i treba da se određuje subjektivna sreća. Međutim, pokazalo se da izdvajanje sreće na čisto subjektivnoj osnovi ne odgovara pojmu koji imamo za nju. Ako je mera sreće zadovoljstvo, koje je subjektivno stanje, ono mora biti ipak objektivno obrazloženo. Pojam sreće je tada dvosmislen; subjektivno-objektivam.

To su tri glavna uzroka zbog kojih je tako teško odrediti pojam sreće; najpre zbog višezačnosti izraza; drugo,

zbog toga što se definiše idealna sreća, a samo se posredno i približno primenjuje definicija na realnu; i treće, da je ona dvo-smislen pojam koji sadrži pored subjektivnog i objektivnog elementa.

Prema dvo-smislenosti pojma, definicija u krajnjem slučaju može zvučati dvojako; sreća je trajno, potpuno i motivisano zadovoljstvo životom. Ili; ona je život koji pruža trajno, potpuno i motivisano zadovoljstvo. Postoje dve definicije, jer je sreća dvojaka pojava. Tačnije, prvi iskaz je definicija spoznanja sreće, drugi — srećnog života, ali su oni međusobno povezani. Na kraju, formalno jezičko pitanje je kojom ćemo se formulom koristiti. Prva formula izgleda da više odgovara našem jeziku; jer, kaže: »Bio sam srećan, ali toga nisam bio svestan«, taj odbacuje prvu u korist druge.

Dodatajmo još: za pojavu sreće mogu se naći i druge formule, npr. »sreća je pozitivan bilans života«. Ova formula ima tu vrlinu da otkriva to da se u sreći ne radi o isključivosti, već o pre-vazi pozitivnih preživljavanja; ali takođe ima i nedostatak, jer sugerira da se sreća može proračunavati, a u stvari se samo spoznaje.

Zbog čega je definicija sreće tako teška, zbog čega su svi pokušaji nezadovoljavajući? Ima dosta uzroka, jedni su sadržani u prirodi postupka kakav je definicija, drugi — u pojavi kakva je sreća.

A. Postoje dve vrste definicije. Jedna — davanje značenja izrazu; to je slobodan dekret, neproblematičan postupak. Međutim, ne radi se o takvoj definiciji, radi se o slučaju »sreće«; radi se o utvrđivanju smisla u kojem se taj izraz stvarno koristi. Naš jezik izraze koristi haotično, proizvoljno, promenljivo. Ne pridržava se prihvaćene definicije: da daje naziv nekom predmetu. Zatim ga primenjuje na predmet *B*, jer je sličan *A* i na predmet *C*, jer slični *B*, *A* i *C*, iako mogu imati malo zajedničkog — i onaj koji taj naziv želi da definiše, uzalud traži ta svojstva koja bi imali svi predmeti koje on označava.

B. Teškoće se neobično povećavaju kada je u pitanju takav izraz kao »sreća«. Ona ima četiri potpuno različita značenja. A značenje koje smo izabrali kao temu današnjeg razmatranja označava raznovrsnu, promenljivu, prolaznu pojavu. Ova pojava je dvojaka; subjektivna i objektivna. Njena subjektivna strana je takođe dvojaka: sastoji se od osećanja i ocene. Kriterijumi ne postoje ni kada su to osećanje i ocena prilično potpuni, prilično trajni, prilično motivisani da se mogu nazvati »srećom«. Jednom je za sreću potrebni manje, drugom više, a sreća onog koji se zadovoljava malim nije manje sreća, niti manja sreća od sreće onog koji zahteva više od života.

Laik će reći: zašto definisati »sreću« kad svako zna što je to. Ipak, to nije istina: većina ljudi je koristi višezačno. Mnogi logičari će reći: čemu trud da definišemo »sreću« kad taj izraz, kao i većina reči, nema uopšte određeno značenje, jednom se koristi tako, drugi put drukčije: neka ga svaki koristi onako kako mu je potrebno. To takođe nije istina. Izraz ima izvestan broj značenja koja se mogu razlikovati, i treba da se razlikuju da bismo se uzajamno razumeli.

Preciznija definicija sreće izgleda nedostića. Uostalom, praktično nije neophodna. Jer, precizno poznавanje svoje i tuđe sreće komačno nije potrebno; ne vode se registri srećnih ljudi, ne prave se statističke srećničke, dakle, nema potrebe za preciznom klasifikacijom ljudi s te tačke gledišta. Sporazumevanje ljudi je isto tako moguće i manje preciznim pojmovima.

S poljskog prevela: Biserka Rajčić

NAPOMENE:

* Iz: W. Tatarkiewicz: *O szczesciu*, Warszawa, PWN, 1962, str. 30—42.

1 Aristotel, *Nikomahova etika*, Beograd, »Kultura«, 1970, I, 7.

2 Cit. prema L. Maire, *Conditions du Bonheur*, »Rencontres Internationales de Genève«, 1961.

3 B. Gracian, *Oracule manual y arte de prudentia*, Madrid, 1953. Tako reči doslovno ponovljeno — Helvetius, *De l'homme*, P. 432: »Pour être heureux il faut qu'il manque toujours quelque chose à notre felicite«. Slično kod Stendala, *De l'amour*, 1822: »Duša se dosaduje svime što je monoton, čak savršenom srećom«; ili O. Balzak, *Fiziologija braka*, t. II: »Čovek se dosaduje svime, čak ekstazom«.

4 B. Bosanquet, *Hedonism among Idealists*, »Mind«, 1903, p. 244: »We admit... at least the possibility, that greater quantity of pleasure, so far as the phrase has a meaning, might often go with the less complete satisfaction. All satisfaction must be pleasurable: but it is a misinterpretation of the appearances to say that the fuller satisfaction is the more pleasurable. It is conceivable, that pleasure should be a concomitant of satisfaction — which I take to be synonymous with happiness — without being proportional to it«.

5 J. B. Prissley, *What is Happiness*, zbornik, N. York, 1939.

6 J. M. Baldwin, *Dictionary of Philosophy and Psychology*, 1901—1905, odr. *Happiness*: »(Happiness is) ... a desirable and on the whole pleasurable condition of life«.

7 Th. de Quincey, *Confession d'un mangeur d'opium*, 1823: Ch. Baudelaire, *Les paradis artificiels*, 1860; St. I. Witkiewicz, *Nikotyna, alkohol, kokaïna, peyotl, morfina, eter, appendix*, 1932.